

Анотація

У статті проаналізовано характер епістолярного діалогу літературного критика Миколи Євшана та письменниці Ганни Барвінок. Осмислено жанрове та тематичне багатство епістолярію.

Ключові слова: лист, документ, епістолярій, літературний критик, коментар, виховання, культура.

Summary

The article analyzes the nature of the epistolary dialogue between literary critic Mykola Yevshan and writer Hanna Barvinok. The genre and thematic richness of the epistolary is understood.

Key words: letter, document, epistolary, literary critic, commentary, education, culture.

Актуальність статті полягає в тому, що у ній вперше проаналізовано характер епістолярного діалогу між представниками різних літературних поколінь, окреслено характер їхньої культурно-літературної комунікації.

У статті «Suprema lex» (Слово про культуру українського слова), змальовуючи ситуацію, що склалася в українській літературі, основні тенденції, перспективи й загрози, Микола Євшан повсякчас наголошує, що українське суспільство «не вивчивши добре», хоче стрибати й «хапати за те, чого ще не було, а що вже єсть деінде. А се нам шкодить» [1, с. 58]. Зважаючи на це, критик розмірковує над тим, що «стара етнографічна школа скінчила своє панування в українській літературі, не вичерпала всього матеріалу, який могла... вичерпати» [1, с. 59], а відтак не дала народної літератури, яка здатна стати фундаментом національної літератури.

Критик іронізує над тими, хто називає авторів народних оповідань неуками, які не розуміють, що в Європі вже пишуть про артистичну богему, нічне життя міст, про кав'ярні чи нервові стани.

Хоча згадана стаття Миколи Євшана присвячена оповіданню Марії Проскурівни «Од сіна до соломи», однак автор окреслює на цьому прикладі ключову проблему українців, які завжди прагнуть відмовитись від «найближчих речей». У літературі така річ – «се культура рідного слова» [1, с. 64]. Тому критик метафорично зазначає, що чужоземні «ласощі» мають властивість погано

засвоюватись. Щоб вберегти українців від подібних речей, Микола Євшан радить наблизитись до літератури, як стихійної сили слова, в якому є «краса, і естетика, і філософія, і естетичний зміст».

На початку цієї статті критик згадає про Ганну Барвінок в контексті етнографізму її народних оповідань та творів Г. Квітки-Основ'яненка, П. Куліша, Марка Вовчка, О. Стороженка. У той час, коли праця Ганни Барвінок не була належним чином поцінована, ярлики сучасників і наступників давали її творам низьку оцінку, а саму письменницю згадували тільки як дружину П. Куліша. Микола Євшан знайшов конкретні факти, які підкреслюють значимість і важливість її присутності в літературному контексті доби.

Хоча лише у двох статтях критика згадується ім'я Ганни Барвінок, проте епістолярій свідчить про велику повагу, шанобливе ставлення, кордоцентричні виміри епістолярної філософії Миколи Євшана по відношенню до «літературної праматері» Ганни Барвінок.

Микола Євшан, подібно Ганні Барвінок, був великим трудівником. Він розробив систему теоретико-літературних поглядів, втілив їх у критичних статтях. Філософська освіта, яку здобув критик, концептуально допомогла йому оцінити ситуацію, що склалася на літературній мапі України. Досвід спілкування з представниками різних поколінь наклав свій відбиток на його світогляд. У статті «Суспільний і артистичний елемент в творчості» він зазначав, що «першим і останнім обов'язком критика єсть: уміти читати», а відтак «до кінця розуміти чужу душу, бачити не тільки те, що написано й видруковано, але й те, що поза ним тільки починається».

Взасмани Миколи Євшана та Ганни Барвінок припадають на перший та другий період творчості літературного критика – 1907-1909; 1910-1914 роки. В цей час формується його світогляд, відбувається кристалізація естетичних принципів та критеріїв творчості. Оскільки Микола Євшан з повагою ставився до праці П. Куліша, такою ж думкою позначений діалог з його дружиною.

Ще сучасники помітили, що праці Миколи Євпана властива «надмірна любов» до рідної культури та літератури, вона живила його талант, давала матеріал для творчої праці.

Епістолографія, як наука про листування приватного характеру, має важливе історико-культурне значення [5, с. 242]. Будучи формою людського спілкування, лист здебільшого розрахований на розкриття особистостей адресата й автора.

Царина приватної кореспонденції завжди була одним із важливих чинників духовного самовираження нації, адже дає можливість в деталях вивчити багатство духовного світу митця, його світогляд, еволюцію думки. Тому листи відносять до «найінтимніших людських документів» [3, с. 57], які поглиблюють наші знання про епоху, поступ художньої думки, літературне життя.

Листувалася О. Куліш з плеядою молодих письменників, літераторів, видавців: М. Павликом, Б. Грінченком, В. Гнатюком, М. Чернявським, М. Коцюбинським, В. Тарновським, М. Євпаном, О. Кобилянською, Н. Кибальчич, Н. Кобринською та багатьма іншими. Всі вони виявляють до неї, «праматері української літератури», глибоку повагу, захоплення її енергією, виявленою по впорядкуванню й виданню великої творчої спадщини П. Куліша. Лист, як документ біографічного характеру, демонструє спосіб мислення, оцінку культурних та історичних подій, є одним із важливих чинників духовного самовираження, часто слугує не лише матеріалом для характеристики автора, а «як самостійне художнє явище» [6, с. 105]. Тому белетристу часто хвилювало питання про стан нашої нації, її мови, культури, традицій. «Я часто думаю: чим тепер наша Україна держиться!» [4, с. 41].

Особливо зворушували Ганну Барвінок листи від молоді. Так, Богдан Заклинський з Галичини завершує свій лист-привітання словами: «...Вся українська молодь подивляє Ваше **молоде** завзяття. Ваші спомини про Куліша я все читаю, таке се гарне. Стільки там бадьорости, стільки любови вложено в ті спомини, що не оден молодий на се не здобув би ся» [2, с. 105].

Його повністю підтримує М. Чернявський: «...коли Україна матиме таких женщин, як Ви, вона не загине: ім'я її не зітреться з крижалів історії» [2, с. 105].

Особливу сторінку у взаєминах Ганни Барвінок та Миколи Євшана становить епістолярій, який нам вдалося віднайти у Чернігівському літературно-меморіальному музеї імені М. Коцюбинського. 7 листів Миколи Євшана до Ганни Барвінок дозволили простежити характер взаємин та інтересів між представниками різних літературних поколінь, між якими різниця у віці 60 років. Листів Ганни Барвінок до Миколи Євшана ми не знайшли, хоча критик у своїх епістолах згадує написане письменницею.

Відомо, що епістолярний діалог між Миколою Євшаном та Ганною Барвінок датується 1909 р., однак, як мінімум двічі, вони зустрічалися особисто. Перша зустріч – 1907 р., коли в с. Кинашівка за сприяння благодійника М. Кочубея було створено й освячено перший літературно-меморіальний музей П. Куліша в Україні. Тоді Ганна Барвінок доклала зусиль, щоб музей став храмом, культурним центром, де збиралася літературна молодь. У різні часи музей відвідували М. Шаповал-Сріблянський, М. Вороний, М. Венгжин, М. Євшан. Про приємність від цієї зустрічі і про другу поїздку в Україну М. Євшан напише в листі від 19 травня 1909 р.: «Про поїздку на Україну до могили Куліша я також часто мрію. Я там розважив би свою душу... і побачив Вас, що стільки літ були з Кулішем». Ця мрія здійснилася, і вже у «серпні 1909 р. юні галичани – Микола Євшан, Микола Венгжин та Роман Заклинський – прибули до Ганни Барвінок» [2, с. 102]. Ймовірно, що відбулася і третя зустріч у 1910 р., коли Микола Євшан приїхав до Києва і познайомився з Лесею Українкою та Михайлом Коцюбинським. Тому твердження Д. Юсіпа, що з Ганною Барвінок познайомився цього ж року не є правильним [7, с. 8], оскільки вона відбулася на кілька років раніше.

Епістолярні твори Миколи Євшана мають різнобічний характер і призначення.

У першу чергу кожен лист це вдумлива літературна критика:

«Оповідання з народних уст» Ганни Барвінок (з переднім словом Б. Грінченка) ми читали – (хоч книжки не маємо) – і, оцінили їх вагу в українській літературі. І коли назвали Вас «поеткою жіночого горя» (за Грінченком), то власне на їх підставі... [8]. Львів 3/III 1909

По-друге – це виважений коментар літературних, мистецьких подій та вражень:

«... Бо ті матеріали які попросили Ви нам, ласкаво, – вони свідчать не лиш про те, який великий чоловік був Куліш сам, але свідчать і про те, яка була його дружина, котра, посвятити зуміла себе для великої ідеї, котра була підоймою духа, дружини в тяжких хвилях. Честь еї, за се, честь перед дальшими поколіннями, які з, подивом, будуть відносити ся до еї діл...» [9].

Микола Венгжин, М. Євшан

По-третє – це захоплення культом чоловіка і пошанівком його надбань:

«... А я ще раз скажу, що таки ще його (Куліша – В. Т.) величне ім'я буде вартувати багато у нас на Україні. Я лиш жалкую, чому його доля була така, що він мусів йти довгі літа такий самотній, а мав при собі лиш дружину ідеальну, якої ніхто не мав. Не беріть сего, Пані, за підлецування з мого боку, а за правду, за Ваш великий пієтизм, за любов та пошанованне, його великого імени і Ви станете колись в славі при ньому і, стократну нагороду дістанете за те, що так витривало йшли при ньому та підпирали в його великих змаганнях...» [10].

М. Євшан – Львів 19/V 1909

Найбільша тематична група листів – це власні емоції, які переживав Микола Євшан від спілкування з Ганною Барвінок. У центрі епістол – проблеми ментальності українського народу, представником якого й була письменниця, питання виховання та освіти, високої моральної культури представників старшого покоління:

«Отсе я – по своєму звичайно – знов запізнився з відповіддю на щирій, прихильній Ваш лист. Саме, коли збирався відписувати – прочитав в «Раді» телеграму, що Ви занедужали. Тоді й не хотів вже турбувати Вас своїми листами у невідповідну пору. Я дуже був занепокоєний Вашою недугою. Ви повинні

тішитися ще довго добрим здоров'ям, щоб побачити нових, кращих людей і кращу пору для того, що Вам дороге. От Ви з молодим поколінням в дуже добрій згоді – значить і Ви духом молоді, що з нами разом ідете, не так, як ті, що хочуть називатися нашими «батьками». Тому ми з Вами хочемо робити своє діло і при Вас...

Я не хочу говорити тут таких фраз, отак на потіху. Я вірю все, що вгору! І вірю, що час вже недалекий! Це правда, що Ви пишете, що український нарід десь хиба за 100 літ «увійде в нормальний добробут культури і моралі». – Але з іншого боку дивлюсь на сю справу. Я думаю, що за 100 літ ми вже певні цілі будемо мати і народ наш взагалі знов буде й подалі темний, буде йти позаду. Бо маса, хоч-би яка вона була й просвічена – все нічого не тямить, все темна в порівнянні з тим, що думають єї просвітителі. Але на щастє світ держиться чим иньшим – Куліш, се чудово сказав в одному з своїх оповіданні» [11].

З глибокою пошаною М. Євпан – Львів 8/I V. 1910

Синівськими почуттями сповнений лист від 1 серпня 1909 р.

«... Мені приходить не раз-у-раз сумувати задля того, що мрії наші і туга такі далекі від дійсности – листи Ваші падають бальзамом на душу і вносять велику віру в жите. Такий їх дух! Находить, при їх читанні на мене така ніжність та добрість, щось таке підносить мене в них в гору, що не раз мене з того дива сльози приступають до очей. Взагалі слово, коли воно виходить з щирої груди (– а се, я інстинктом зараз відчуваю) має велику наді мною силу» [12].

М. Євпан Львів, 1/ V III 1909

Своїм словом в епістолярії М. Євпан умів підібрати відповідні настроєві інтонації, переконати письменницю, що її дух праці надихає молодь:

...Ви кажете, що вже руїна, що я ідеалізую Вас і, бачу такою, як були в «47 році». Але таки не так. От з Ваших листів віє такий дух свіжий, що я, молодий, мабуть не маю такого, і тому я ті листи так люблю, вони немов нагадують мені: будь бодрий духом та молодий, не трать надії в життя та людську працю, – як не тратив в час сумних хвиль Куліш.

Але – «правда в світі нівечиться, а вже колись визначиться», – як Ви писали. – Прийде час, що правда засяє, ясно, а вся неправда стане проти неї як ніч проти сонця» [13].

М. Євшан – Львів, 4/ V II 1909

Свого часу П. Куліш нарікав на низький освітній рівень своєї дружини, на те, що в інтелігентному середовищі її соромно показати людям. Про суб'єктивізм Кулішевого світогляду свідчить ще один лист, в якому критик підкреслює, що Ганна Барвінок була знавцем рідної мови. Розкіш епістолярного діалогу зумів належно оцінити Микола Євшан:

«Ви оправдуєте себе, що не умієте писати листа, що не зручно він виходить Вам, не так, як би Ви сего бажали. А ми скажемо ще раз великі похвали для Вас, саме за Ваші цінні, дорогі листи. Зовсім не виносимо ми з них неприємного вражіння; навпаки, віє з них немов цілюще джерело води, і вони, є кормом для нас, великою потіхою. Вони такі теплі, такі щиро-сердечні, з них виходить обличчя та духовний портрет великого П. Куліша, таке разисте та осяяне німбом пієтизму, – що годі тих листів не читати з великим розкошуванням, не наслаждатись нам!...» [8].

Львів 3/III 1909

Як бачимо, листи Миколи Євшана у своїй жанровій парадигмі включають такі різновиди, як офіційний, дружній, душевний, лист-привітання. Листи до Ганни Барвінок позначені особливою повагою, високим пієтетом до праці на ниві української літератури та пошануванням здобутків П. Куліша. Найчастіше критик використовує звертання: «Високоповажна Пані!», «Високоповажана Пані!», «Високошанована Пані!», «Високошанована Пані, Олександро Михайлівно!». Рівняючись на авторку «Оповідань з народних уст», критик намагається бути досконалим, дотримуватись норм високої культури мовлення.

Попри те, що електронне листування сьогодні посідає ключову роль у культурному та міжособистісному комунікуванні, епістолярна творчість класиків української літератури, і Миколи Євшана зокрема, дає нам унікальну можливість стати частиною літературного та культурного процесу тієї доби, а епістолярний

діалог з респондентами сповнений високого пієтету не лише до віку жінки, до неї, як до люблячої дружини та популяризатора творчості П. Куліша, а й до відомої письменниці, що залишила чималий доробок в українській літературі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Євшан М. Критика. Літературознавство. Естетика /Упор. Н. Шумило. Київ : Основи, 1998. 658 с.
2. Літературознавчий словник-довідник /Р. Гром'як, Ю. Ковалів та ін. Київ : ВЦ «Академія», 1997. 752 с.
3. Кузьменко В. Письменницький епістолярій в українському літературному процесі 20-50-х р. ХХ ст. Слово і час. 1999. № 2. С. 57–60.
4. Мазоха Г. Письменницький епістолярій як теоретико-літературна проблема. Київська старовина. 2004. № 1. С. 105–110.
5. Листи до М. Коцюбинського. У 3 т. Вст. ст. В. Шевчука. Київ : Українські пропілеї, 2002. Т. 1. 367 с.
6. Зеленська Л. Ганна Барвінок (Життєпис на основі епістолярної спадщини). Чернігів, 2001. 130 с.
7. Юсип Д. Микола Євшан. Нарис життя і творчості. Вінниця : Південний Буг, 1994. 59 с.
8. Фонди Чернігівського літературно-меморіального музею ім. М. Коцюбинського Лист Миколи Євшана до Ганни Барвінок. А 3545.
9. Фонди Чернігівського літературно-меморіального музею ім. М. Коцюбинського Лист Миколи Євшана до Ганни Барвінок. А 3554.
10. Фонди Чернігівського літературно-меморіального музею ім. М. Коцюбинського Лист Миколи Євшана до Ганни Барвінок. А 3546.
11. Фонди Чернігівського літературно-меморіального музею ім. М. Коцюбинського Лист Миколи Євшана до Ганни Барвінок. А 3552.
12. Фонди Чернігівського літературно-меморіального музею ім. М. Коцюбинського Лист Миколи Євшана до Ганни Барвінок. А 3548.
- Фонди Чернігівського літературно-меморіального музею ім. М. Коцюбинського Лист Миколи Євшана до Ганни Барвінок. А 3547.

Ткаченко Вікторія Іванівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

ХОЦЯНІВСЬКА

Ірина

УКРАЇНСЬКЕ ПИСЬМЕНСТВО КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ. В ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНІЙ РЕЦЕПЦІЇ МИКОЛИ ЄВШАНА

Анотація

У статті зроблено аналіз літературно-критичних праць Миколи Євшана, присвячених творчості українських письменників кінця ХІХ – початку ХХ століття: І. Франка, Лесі Українки, О. Кобилянської, М. Коцюбинського, В. Стефаника та ін.

Ключові слова: модернізм, критика, митець, творчість, жанр.

Summary

The literary and critical works of Mykola Yevshan, dedicated to the works of Ukrainian writers of the late 19th – early 20th centuries: I. Franko, L. Ukrainka, O. Kobylanska, M. Kotsiubynskiy, V. Stefanyk, and others are analyzed in the article.

Key words: modernism, criticism, artist, creativity, genre.

Микола Євшан є знаковою постаттю літературної критики початку ХХ століття – доби Модернізму в українській літературі. Його хвилювали проблеми творчості, зокрема відставання і перебудови українського письменства. Заслуговує уваги думка сучасного дослідника О. Багана про те, що «М. Євшан став критиком завдяки особливій силі національної самокритики чуйному аналітизмові, принциповому світоглядові» [1, с. 9]. Сформувавшись під впливом естетики німецького романтизму та ірраціоналістичних вчень кінця ХІХ століття і насамперед Ф. Ніцше, М. Євшан зумів своїми літературно-критичними працями дати зразки ґрунтовного аналізу складних мистецьких явищ початку ХХ століття. Критична спадщина М. Євшана є значущою і ваговою у формуванні нової естетичної свідомості і літературно-критичної орієнтації, вона органічно доповнює історію українського літературознавства. Сьогодні маємо ряд статей та наукових розвідок, присвячених М. Євшану. Це есей Олеся Бабія «Микола Євшан (Федюшка) його життя і творчість // ЛНВ, 1929. № 9, № 10), у якому наголошено на патріотизмі й безкомпромісності М. Євшана, його героїчному самовідчутті; розкрито конфлікт із офіційним